

Régió — Tudomány — Egyetem

DEBRECEN, PÉCS ÉS SZEGED VÁROSÁBAN

1. A HÁROM NAGYVÁROS TUDOMÁNYEGYETEMÉNEK KIALAKULÁSA

A magyar vidék kultúráját gyarapító törekvések visszanyúlnak a magyar felsőoktatás és a magyar tudomány kezdeteihez, de a kérdés különös jelentőséget csak a század húszas éveiben, a trianoni békével korábbi területének több mint kétharmadát elvesztett országban kapott.¹ Budapest erősen megnövekedett gazdasági, kulturális, tudományos súlyának enyhítése és a magyar vidék felkarolása céljából, „a szellemi honvédelem jegyében” ekkor építették fel az 1912-ben alapított debreceni tudományegyetemet, illetve hozták létre az elcsatolt kolozsvári és pozsonyi egyetemek jogutódaként a szegedi, illetve a pécsi tudományegyetemet. Ugyancsak Klebelsberg kultúrpolitikai koncepciója részeként létesítették a magyar tudomány és kultúra nemzetközi kapcsolatainak ápolása, eredményeinek népszerűsítése és a művészeti, tudományos utánpótlás megfelelő tájékozódása, nevelése céljából a Collegium Hungaricumokat, illetve a külföldi magyar intézeteket Berlinben, Rómában, Bécsben, Konstantinápolyban, majd Párizsban, Helsinkiben, Stockholmban...²

A három vidéki tudományegyetem létesítése és felépítése a húszas évek elején — nagy viták közepette — a VKM támogatása (népszövetségi kölcsön) és főként a helyi erők (város, egyházak, megye, bank és ipartestületek stb.) összefogása, segítsége révén valósulhatott meg.³ Mindhárom városban négy-, öt-, illetve hatkarú tudományegyetemként tervezték működtetésüket, de — különböző okok folytán — ez egyik helyen sem sikerült. Debrecenben a három működő fakultás (1. hittudományi, 2. jogi és államtudományi, 3. bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi) mellett, 1921 őszén került sor az 4. orvosi kar megnyitására; s tekintélyes küldöttséggel memorandumot vittek a kormányzóhoz, hogy a pallagi gazdasági akadémia átszervezésével 5. mezőgazdasági fakultás létesüljön, amellyel együtt a 6. természettudományi kar is nagyobb költségek nélkül föllátható lenne.⁴ E terv azonban meghíúsult.

Pécsett — az 1921 szeptemberéig tartó jugoszláv megszállás és az elhelyezkedési gondok miatt — az egyetem csak 1923/24-ben, három karral (1. jogi és államtudományi; 2. bölcsészettudományi; 3. orvostudományi) kezdte meg működését, miután a katolikus hittudományi kar létesítését nem engedélyezték. Sopronban működött az Erzsébet Tudományegyetem negyedik kara, az ág. evangélikus hittudományi kar. Meghíúsult a soproni bánya- és erdőmérnöki főiskolának — ötödik karként — a pécsi egyetemhez való csatolása.

A Kolozsvárról Szegedre menekült egyetem négy karon (1. jog- és államtudományi, 2. orvostudományi, 3. bölcsészettudományi, 4. matematikai és természettudományi) folytatta az oktatást, miközben gyors ütemben épült az új egyetemi negyed.⁵

A harmincas évek végére, a negyvenes évek közepére mindhárom vidéki tudományegyetemünkön kialakult néhány, nemzetközileg is számon tartott tudományos műhely, iskola; különösen azok orvostudományi és bölcsészettudományi karain, tanszékein.⁶ (Így például Debrecenben: Verzár Frigyes, Neuber

Ede, Gyulai Zoltán, Hüttl Tivadar, Huzella Tivadar, később Sántha Kálmán mellett az orvosi karon; Soó Rezső, Mendöl Tibor, Szalay Sándor, Csüry Bálint, Bárczy Géza, Darkó Jenő, Hankiss János, Karácsony Sándor mellett a bölcsészeti karon, Flachbart Ernő mellett a jogtudományi karon. *Szegeden*: Haar Alfréd, Riesz Frigyes, Kerékjártó Béla, Szőkefalvi-Nagy Gyula mellett a Bolyai Intézetben; Ortvay Rudolf és Bay Zoltán mellett az elméleti fizikai tanszéken; Széki Tibor és Szent-Györgyi Albert mellett az I. vegytani, ill. az orvosi vegytani intézetben, ahol a Nobel-díjjal elismert eredmény is megszületett. Báló József, Issekutz Béla, Jancsó Miklós, Straub F. Brunó mellett az orvostudományi karon; Horváth Barna, Schneller Károly és Bibó István mellett a jogi karon; Sik Sándor, Imre Sándor, Mészöly Gedeon, Mályusz Elemér és Várkonyi Hildebrand mellett a bölcsészeti karon. *Pécsett*: Zechmeister László, Mansfeld Géza, Lissák Kálmán, Szentágothai János, Entz Béla és Heim Pál nevét említjük az orvostudományi karon; Tolnai Vilmos, Kerényi Károly, Fülep Lajos, Koltay-Kastner Jenő, Princz Gyula, Lambrecht Kálmán nevét a bölcsészeti, ill. Krisztics Sándorét, Surányi-Unger Tivadarét és Irk Albertét a jogi karról.)

A három vidéki tudományegyetemre jellemző, hogy viszonylag *intenzív kapcsolat alakult ki a különböző karok és intézmények hasonló tanszékei között*, így például Soó Rezső és tanítványai oktatnak a pallagi gazdasági akadémián is; Szent-györgyi a természetstudományi és orvosi karon is; Krisztics Sándor a jogi és bölcsészeti karon is stb. A tudományegyetemek oktatói és diákjai mind jelentősebb szerepet tölthettek be a három város közéletében, meghatározták szellemi és kulturális arculatát, formálták társadalmát.⁸ *Debrecenben* ott találjuk az egyetem oktatóit és hallgatóit a Csokonai Kör, a „Debreceni Diéta”-k, a híres Nyári Egyetem szervezői és előadói között; s olyan országos jelentőségű helyi folyóiratok élén, illetve szerkesztői és szerzői között, mint a Protestáns Szemle, a Helikon, a Tovább, a Debreceni Szemle, az Angol Filológiai Tanulmányok, a Földgömb stb. *Pécsett* a Janus Pannonius Társaság, a Batsányi János Kör, az Ad Astra Szabadegyetem, a Keszthelyi Nyári Egyetem, a szociális tanfolyam előadói, szervezői és vezetői; valamint a Minerva, a Pannónia, a Dunántúl, a Kisebbségi Körlevél, a Magyar Szociográfiai Intézet Közleményei stb. országos jellegű helyi folyóiratok szerkesztői és szerzői között találjuk az egyetemi oktatókat és hallgatóikat. *Szegeden* a Dugonics Társaság, a Tömörkény Társaság, a Bethlen Gábor Kör, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, az Alföldkutató Bizottság tevékenységében; valamint a nemzetközi hírű Acta Scientiarum Mathematicarum szakfolyóirat, a Magyarságtudomány, a Népünk és Nyelvünk, a Délmagyarország, a Széphalom, a Magyar Jövendő stb. folyóiratok, lapok szerkesztésében vettek részt az egyetem tanárai és diákjai.

A magyar felsőoktatás 1936. évi reformmunkálatai során a magyar felsőoktatásban mutakozó válságjelenségekre kerestek gyógyírt, de több hozzászólás is jelezte, hogy *a társadalmi bajok orvoslása nélkül nincs esély az egyetemi reformjavaslatok véghezvitelére*. „A magyar társadalomból elremitő fokban hiányzik a műveltség, amit a tehetség ritka esetben pótol...” — érvelt például gr. Teleki Pál a felsőoktatást a szűk, szakirányú képzés, a prakticitás felé eltolni szándékozók nézeteivel szemben, az egyetem univerzális eszménye mellett.⁹ A tengelyhatalmakhoz való csatlakozással, a zsidótörvényekkel, a visszakapott területekkel, végül a kényszerű háborúba lépéssel kiutat kereső ország vezetői a harmincas évek végén meghirdetett erőtlén felsőoktatási reformprogramot végrehajtani nem tudták. A korábbi tervek és javaslatok a háborús ké-

szülődés, valamint a bécsi döntéssel visszacapott országrészek fejlesztése, majd a német megszállás hatására más irányt vettek. Így például az 1940: XXVIII. tc. — a visszatért kolozsvári egyetem újjászervezése érdekében — elrendelte a három vidéki tudományegyetem egy-egy karának átmeneti szüneteltetését. (Debrecenben a természettudományi tanszékek, Pécsen a bölcsészettudományi kar, Szegeden a jog- és államtudományi kar működését az 1940/41. tanévtől 1946-ig szüneteltették).¹⁰ Összegezve megállapíthatjuk, hogy a magyar felsőoktatás — és benne a három város tudományegyetemének — helyzetét a két világháború közötti félféudális társadalom ellentmondásai határozták meg. Tükröződött ez a korlátozott egyetemi autonómiában, a nem elvszerűen alkalmazott és hierarchizált oktatói karban, a tanárok és a hallgatóság kedvezőtlen szociális összetételében, a változtatásra képtelen, konzervatív egyetemi struktúrában. *A klebelsbergi korszak kezdeti dinamizmusát átmeneti stagnálás, majd egyre apadóbb és bizonytalanabb reformtörekvések követték.* Karácsony Sándor ezekről szólva „A magyar észjárás...” című könyvében kifejtette, hogy az egyetemek hazai problémái főként abból adódnak, hogy tananyagát, módszereit, oktatóinak jó részét nem tudja az étellel, a magyar sajátosságokkal, hagyományokkal összhangba hozni, s így diákjait sem készíteti, képesíti arra, hogy „tanulják meg a maguk számára újrafogalmazni a hagyományos tudománykincset, és saját életfeladataik imperativusainak engedelmeskedve kialakítani azt a problematikát, melynek megmunkálása aztán már nem a jelenlegi generáció feladata többé, hanem az övék.” A gondolatsort folytatva megállapítja, hogy „a magyar egyetemet csak az reformálhatja meg, ha a komolyan vett munka szelektál, nem az, hogy különválasztjuk benne a tudósképzést a gyakorlati kiképzéstől... *Az egyetem annyira existenciális reláció, hogy saját színvonalán alul életképtelen.* A szakiskolává züllesztett egyetem nemcsak nem egyetem, de nem szakiskola is, mert: halott. Az ilyen egyetemen nem alacsonyabb színvonalú munka folyik, hanem semmilyen munka sem folyik, s egyedüli tevékenység számba menő foglalkozás az ilyen helyen; jól-rosszul elleplezése ennek az elviselhetetlen és kifelé inkább szégyenelt, mint szégyenletes negatívumnak.”¹⁰

A faszizmus és a második világháború erkölcsi, eszmei, emberi és anyagi javakat romboló hatása következményeként a magyar felsőoktatás tetemes károkat szenvedett, melynek sok kiváló tanár és diák is áldozatává vált. Rendkívüli helyzetbe jutottak az ismét határon túli területre került magyar egyetemek, főiskolák (Kolozsvár, Marosvásárhely, Kassa, Újvidék...) oktatói és hallgatói.

2. A MAGYAR FELSOOKTATÁS ÁTALAKÍTÁSA ÉS VISZONTAGSÁGAI

A háborút követő népi demokratikus átalakulás folyamata és a korszak társadalmi mozgalmi (NÉKOSZ) az egyetemek életére, működésére és a hallgatóság összetételére is erőteljesen hatottak, fokozatosan nőtt a munkás-paraszti származású hallgatók létszáma és aránya. *A felsőoktatás reformjának fő irányelveként a tudósképzés és a gyakorlati szakemberképzés határozott szétválasztását, színvonalának jelentős emelését jelölték meg 1946-ban, s határozatot hoztak az átmenetileg szüneteltetett tanszékek, karok visszaállítására is.*¹¹

A debreceni Ideiglenes Kormány rendelete alapján már 1945-ben megalapították az Agrártudományi Egyetemet, melynek egyes karai Budapesten, Gö-

döllőn, Keszthelyen, Debrecenben működtek. 1948 júliusában átfogó felsőoktatási reformot tárgyalt meg és fogadott el az MDP Közművelési és Tudományos Bizottsága, mely célul tűzte ki, hogy „a főiskolákat a nép szolgálatába állítsa, s az egyetemek működését a népi demokrácia szükségleteivel összhangba hozza”. A gyakorlatias jellegű szakemberképzés érdekében — főként a jogászképzés arányainak csökkentése révén — a műszaki, természettudományi, agrártudományi és a közgazdasági képzés fejlesztését, kereteinek bővítését szorgalmazták. 1948 őszén a budapesti Műegyetem Közgazdasági Karát megszüntették, s megszervezték — az 1953 tavaszától Marx Károly nevét viselő — Közgazdaságtudományi Egyetemet. 1949-ben — a természettudományi képzés súlyának növelésére — a budapesti és a debreceni egyetemeken önálló természettudományi karokat létesítettek.

Az iskolák államosítása, az általános és a középiskolai reform, az esti és levelező oktatás időszakos szélesítése, az egyetemi-főiskolai hallgatólétszám növelése és szakmai, illetve szociális összetételének megváltoztatása, kezdetben a progresszív folyamatokat serkentette. Később azonban a túlzott szakosítás, a mennyiségi mutatók bővítése, a minőség elhanyagolása, a gyors iparosításból adódó sietős, tömeges szakemberképzés, az Eötvös Kollégium, a NÉKOSZ, majd a MEFESZ fölszámolása, az iskolák és a tanítás nem kielégítő kulturális-technikai színvonala, a főhatósági irányítás hatókörének növelése és folytonos változtatása stb. rendkívüli feszültségeket okozott az oktatásügyben. 1949 után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támadások keresztüztüébe került, s többszöri átszervezése folyamán, irányítása alól fokozatosan a szaktárcák felügyelete alá helyezték a mindjobban specializálódó középiskolák és felsőoktatási intézmények tekintélyes hányadát.¹²

A főhivatású tudományos kutatóintézetek gyarapítása, számos kiváló oktató-kutató nyugdíjazása, áthelyezése, az egyetemek tudományos képző és minősítő szerepének alászállítása, a magántanári intézmény megszüntetése és az egyetemi doktori fokozat jelentőségének csökkentése, a kötött tanulmányi rend betevetése, az egyetemektől független új tudományos képzési rendszer (aspirantúra) kialakítása, az oktató- és hallgatólétszám növekedésétől messze elmaradó infrastrukturális és elhelyezési feltételek, a tudományos jelleg rovására fokozódó szakképzés, az egyetemek szerepét a magyar tudományos életben erősen csökkentette.

1947/1948-ban a 8 osztályos általános iskolák szaktanárigényének kielégítése céljából a fővárosban és a három vidéki nagyvárosban, Szegeden, Pécsen és Debrecenben (ez utóbbit 1949-ben Egerbe helyezték át) hároméves (1950-től csak kétéves) pedagógiai főiskolákat hoztak létre; 1950-től pedig újabb ötéves középfokú tanítóképzők bekapcsolása révén elégitették ki az iskolák növekvő tanítósükségletét. 1951-től műszaki tanárképző főiskolát létesítettek, egyrészt a szakmunkástanulók oktatása, másrészt a műszaki tanárképzés megoldása érdekében. Az 1950 decemberében a minisztertanácsi határozattal meghirdetett újabb felsőoktatási reform első lépéseként megváltoztatták az intézmények szervezeti és működési szabályzatát, felszámolták autonómiájukat, bevezették a kötött tanrendet, az orosz nyelv és a marxizmus—leninizmus rendszeres oktatását. Az oktatók és hallgatók társadalmi összetételének megváltoztatása érdekében bevezették a származási kategorizálást, és fokozottan ügyeltek a személyzeti, illetve politikai megbízhatóság érvényesítésére.

Az ELTE rektorának korabeli levele azonban rávilágít az önkényessé fajuló reform rákfenéjére: „Az egyetemi reform általános kereteiről nincs tudo-

másunk, annak atomizált megvilágítása kezdettől fogva teljesen rólunk — nélkülünk történik... ezek az egyetemünk előzetes bevonása nélküli intézkedések lehetetlenné teszi a tanulmányi rend fönntartását... és folytonos surlódásokra, félreértésekre, fölöttes hatóságunk részéről téves félremagyarázásokra vezetnek, tehát mindenképpen anarchiát jelentenek...¹³

1950-ben, az ET 23. sz. tvr. alapján először a hittudományi karokat választották le a tudományegyetemekről, majd helyezték az 1951-ben létesített Állami Egyháziügyi Hivatal felügyelete alá. Súlyosabb érvágást okozott, hogy 1951 februárjától — róluk és nélkülük döntve — az orvostudományi karokat is különálló egyetemekké szervezték, s az Egészségügyi Minisztérium felügyelete alá rendelték. A jogászképzés reformmunkálatai során a jogakadémiák megszüntetése, a hallgatólétszám csökkentése, az oktatás tartalmi módosítása és a levelező oktatás elrendelése mellett felszámolták, illetve „szüneteltették” a debreceni egyetem jogi karát és a pécsi bölcsészettudományi kart.

Ezekkel az intézkedésekkel gyakorlatilag az intézmények tudományegyetemi jellegének megcsonkítása következett be: a pécsi egyetemet egykarú jogászképzővé; a debrecenit kétkarú szaktanárképzővé tették, s elszeparálták egymástól a szegedi egyetem — szoros kooperációban működött — orvosi és természettudományi részlegeit is. A nehézipar fejlesztését preferáló gazdaságpolitika jegyében létesítették 1949-ben Miskolcon a nehézipari műszaki egyetemet, 1951-ben Veszprémben a vegyipari egyetemet, s 1952-ben a budapesti műszaki egyetem felosztásával az építőipari műszaki egyetemet és Szolnokon a közlekedési műszaki egyetemet.

1951—52-ben néhány olyan felsőfokú intézményt is alapítottak (műszaki tanárképző főiskola, idegen nyelvek főiskolája, külügyi főiskola, gazdasági és műszaki akadémia, az orosz nyelv és irodalom és a marxizmus—leninizmus szakos tanárok képzését szolgáló Lenin Intézet), melyek pár év múlva megszűntek, vagy más intézménybe olvadtak be.¹⁴

Az egyetemek-főiskolák száma az 1937/38. évi 16-ról 1953/54-ben 33-ra, s az ott működő karoké 37-ről 56-ra emelkedett. Háromszorosára nőtt a tantervezet és közel négyszeresére a hallgatók létszáma. Az épületekkel és felszerelésekkel való ellátottság ezzel nem tartott lépést, így a legtöbb helyen túlszűfolttság állt elő. A felsőoktatási beruházások java ez idő tájt döntően a műszaki felsőoktatást szolgálta.

1953—54-től a kormányzat radikálisan csökkentette a kulturális terület anyagi ellátását; így például a kulturális beruházások részaránya korábban a kommunális beruházások 25—26 százalékát tette ki; 1955/56-ban ez a felére (12—13 százalékra) esett vissza. Csökkentették a felvételi keretszámokat, a diákothoni elhelyezést, az ösztöndíjakat és a diákszociális juttatásokat, relatíve csökkent az oktatók jövedelme is. Ilyen körülmények közepette sem az 1952-ben létrehozott Felsőoktatási Minisztérium, sem a két társtárca, az Oktatásügyi Minisztérium és a Népművelési Minisztérium, nem tudta eredménnyel betölteni hivatását.

Ezekben az években tovább szegényítette az amúgy is megcsonkított tudományegyetemeket, néhány — kutatással erőteljesebben foglalkozó — intézetük önálló akadémiai intézetté szervezése. Így önállósult például 1954-ben a KLTE Kísérleti Fizikai Intézetéből az MTA-intézetté szervezett ATOMKI (majd 1958-ban az MTA Napfizikai Observatóriuma kapott helyet az egyetem területén). 1955-ben pedig a pécsi egyetemből vált ki az MTA Dunántúli Tudományos Intézete.

3. A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYRENDSZER BŐVÍTÉSÉNEK HULLÁMAI A HÁROM VÁROSBAN

A szakemberszükséglet sürgős kielégítése és a szakirányú képzés erősítése jegyében két nagy hullámban 1959—1961-ben, illetve 1969—70-ben ismét gyarapodott a magyar felsőoktatási intézményrendszere. A felsőfokú mezőgazdasági és ipari technikumok létesítésével, majd főiskolákká szervezésével, a termelőszövetkezeti mozgalom, illetve az új gazdasági mechanizmussal önálló iparvállalatok, kereskedelmi szervek szakemberigényét szándékozták kielégíteni. A felsőoktatás 1963. és 1970. évi reformja, illetve a központi és helyi erőkből folyó felsőoktatási beruházások javarészt az új főiskolák megfelelő elhelyezését szolgálták. E folyamatban — különböző tárcák felügyeletével — szinte valamennyi megyében létesült felsőoktatási intézmény. A magyar felsőoktatás „sok kis intézményből álló, széttagozódott” struktúrája ekkor alakult ki.

A három város közül Debrecenben 1970-ben szervezték agrártudományi egyetemmé az 1868 óta működött mezőgazdasági akadémiát, 1959-ben alapították a tanítóképző intézetet; s 1972 óta az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola önálló tagozataként működik az 1961-ben felsőfokú technikumként indult felelőoktatási intézmény. Ezekon kívül kihelyezett tagozata van itt a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolának és esti tagozata a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemenek. A Kossuth Lajos Tudományegyetem két kara, az orvostudományi egyetem, a református hittudományi egyetem mellett ezek alkotják a város felsőoktatási bázisát. A kutatóbázist főként a három egyetem, az ATOMKI, a BIOGAL, a Napfizikai Observatórium, a Dohánykutató Intézet és a megyei közgyűjtemények (levéltár, könyvtár, múzeum) alkotják.

Pécsett az utóbbi évtizedben — a közgazdaságtudományi kar létesítésével (1975) és a főiskola tanárképző karrá történt átszervezésével (1983) — a Janus Pannonius Tudományegyetem háromkarúvá vált. A felsőfokú technikum átszervezésével és képzési profiljának módosításával 1970 óta működik a Pollack Mihály Műszaki Főiskola; a tanárképző kar és a Pécsi Orvostudományi Egyetem közelében létesített új épületekben. Pécsett is van kihelyezett tagozata a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolának. A jelentős ipari és bányüzemek kutató-fejlesztő részlegei, a megyei közgyűjtemények, s az MTA Dunántúli Tudományos Intézete egészíti ki a város kutatóbázisát.

Szegeden az 1960-as évek végén létesített MTA-intézet, a Szegedi Biológiai Kutatóközpont, a MÉM Gabonakutató Intézete, az 1970-ben felsőfokú technikumából átszervezett élelmiszeripari főiskola, valamint a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kihelyezett tagozata alkotja a József Attila Tudományegyetem három kara, az Orvostudományi Egyetem két kara és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola mellett a város felsőoktatási és kutatóbázisát (1. sz. táblázat).

Külön is emlitenünk kell, hogy mindhárom városban a jelentősebb vállalati kutatóhelyek (például Debrecenben a BIOGAL, Pécsett a Mecseki Érc- és Szénbányák Vállalat, Szegeden a Szalámigyár stb.) kutatási megrendeléseik, vagy kooperációik révén segítik az egyetemek oktató-kutató munkáját. Igen fontos a megyei közgyűjtemények tudományművelő és információs szerepe is. Így például a Szita László vezette pécsi levéltár a Dunántúl legjelentősebb történettudományi műhelye és könyvkiadója, a szegedi Móra Ferenc Múzeum a régészeti felsőoktatás és kutatás kiváló intézménye, de fontos szerepet tölt be a

többi megyei könyvtár, levéltár és múzeum is, főleg mint a helyi tudományos élet háttérbázisa. A csekély számú helyi tudományos-kulturális fórum közül ki kell emelnünk az országos jellegű helyi irodalmi folyóiratokat (Alföld, Jelenkor, Tiszatáj) és az MTA területi bizottságainak tevékenységét (1961-ben Szegeden, 1969-ben Pécsen, 1972-ben Veszprémben, 1976-ban Debrecenben és 1979-ben Miskolcon jött ilyen létre), melyek a régióban folyó művészeti, illetve tudományos alkotómunkát ösztönzik, támogatják és fórumot teremtenek az érdekeltek számára. Pécsen és Szegeden *Tv-stúdió*, illetve Pécsen még rádióadó is működik.

4. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A történeti áttekintés alapján megállapítható, hogy a hazai felsőoktatásban — a három vidéki tudományegyetem létesítésével — európai mintákat követő intézményi struktúrát alakítottak ki, amely azonban a történelmi sorsfordulók és viszontagságok következtében, a főhatósági irányítás és a felsőoktatás-politikai koncepciók változásai hatására, ellentmondásosan fejlődött. Így például az egyetemi kutatások szerepének átértékelése folytán két évtized alatt (1947—67) a kezdeti háromnegyedről közel egyötödre csökkent a felsőoktatási intézmények részesedése a hazai kutatásfejlesztésből (továbbiakban K+F).

Ha összevetjük a miénkkel néhány hasonló adottságú európai ország felsőoktatási és kutatóhálózatát, megállapíthatjuk, hogy ahol az ország népességében, gazdaságában és szellemi kulturális életében például a főváros olyan meghatározó szerepet tölt be mint nálunk (Ausztria, Csehszlovákia Cseh SZK, Dánia, Görögország, Írország, Finnország, Portugália, Svédország, Belgium, Norvégia...) ott a fővárosi és vidéki felsőoktatási és kutatóbázis megoszlása a miénkhez hasonló arányokat mutat.¹⁵

Jelentős a különbség annyiban, hogy *míg más országokban a felsőoktatás részesedése a hazai K+F-ből általában két-háromszor akkora, mint nálunk, s nagyvárosaikban a regionális szerepkörre alkalmasabb, többkarú, többprofilú és viszonylag jól felszerelt, nagy tudományegyetemek képviselik a város és vidéke szellemi-tudományos-kulturális arculatát, addig nálunk — az elmúlt évtizedek kevésbé organikus fejlődése folytán — a különböző területeken eltérő hatékonysággal és erudícióval, felemás módon, egy-egy kisebb intézmény működik.* Így például a szomszédos Ausztriában Bécs mellett a stájerországi Graz (300 ezer lakos) tudományegyetemének hat kara, 1400 oktatója és húsz-ezer diákja van; a tiroli Innsbruck (120 ezer lakos) tudományegyetemének hét kara, 360 professzora és 13 ezer diákja, a salzburgi tudományegyetemnek négy kara, 750 oktatója és tízezer diákja van. E városokban a tudományegyetemek mellett a műszaki és művészeti felsőoktatás egy-egy kisebb intézményét, illetve egy-egy kutatóintézetet találunk, melyek összességében egynegyedét sem teszik ki a tudományegyetemek kapacitásának (kivéve az ötkarú Grazi Műszaki Egyetemet, ahol 490 oktató, s 6000 diák van) s igyekeznek szoros kapcsolatban állni az egyetemmel.

Görögországban Athén mellett Thesszaloniki emelkedik ki a maga tízkarú tudományegyetemével, ahol 1320 oktatót és 26 000 diákot találunk. Belgiumban Genf, Liège, és Leuven egyetemei (10, 6, 11 kar; 500—1000 tanár; 10—21 ezer diák) mind tudományos, mind oktatási kapacitásában és teljesítményben vetekednek a brüsszeli egyetemmel. Portugáliában Lisszabon mellett Coimbra (7

kar, 820 oktató, 12 500 diák) és Portó (8 kar, 1500 oktató, 14 500 diák) tudományegyetemét, *Dániában* Koppenhága mellett Aarhus öt karból és három intézetből álló, 13 000 diákot oktató tudományegyetemét emeljük ki. *Finnországban* a turkui, a tamperei tudományegyetemek (8, illetve 6 kar, 1000, illetve 500 tanár, 10, illetve 11 ezer diák) a helsinki egyetemhez hasonló színvonalat képviselnek. *Csehszlovákiában* a nagy hagyományú prágai Károly Egyetem mellett a kilenckarú pozsonyi Komensky Egyetemet (2050 oktató 18 ezer diák), a brnói 6 karú tudományegyetemet (920 oktató 11 000 diák), a kassai (920 oktató és 5400 diák) és az olomouci tudományegyetemeket (730 oktató 6500 diák) említhetjük példaként.

Összehasonlítva a három magyar város felsőoktatási adataival a fentieket, szembevetve a különbség. Egy-egy hazai nagyváros összes felsőoktatási intézményének létszámadata alig vetekedhet egy-egy más országbeli vidéki tudományegyetem létszámadataival. (1. sz. tábla). Ugyanígy hozhatnánk a további példákat a többi felsorolt országból, illetve az infrastrukturális és ellátottsági, vagy eredményességi mutatókat, melyek kisebb-nagyobb eltéréssel igazolnák, hogy a hazai és a nemzetközi tudományos munkamegosztásban számottevő regionális kutatóbázis kialakításához bizonyos korrekcióra lenne szükségünk. Ahhoz, hogy ilyen, a tudomány több területén érdemleges kutatótevékenységet folytató felsőoktatási bázis kialakuljon, a legjobb előfeltételekkel és potenciális lehetőségekkel — véleményem szerint — három nagyváros: Debrecen, Szeged és Pécs rendelkezik.

Ha áttekintjük a hazai felsőoktatás intézményhálózatát, azt látjuk, hogy — a fővárosi túlsúlytól és egy-egy kivételtől s a látszólagos elaprózottságtól eltekintve — eléggé arányos és célszerű az egyes felsőoktatási intézménytípusok elosztása. A rövidebb képzési idejű és általánosabb igényt kielégítő tanító-tanárképző főiskolák, illetve az agrár-felsőoktatási intézmények történetileg kialakult, a decentralizációt erősítő, s képzési szintenként is egymásra épülő intézményhálózatának átrendezése, az intézményszám csökkentése, intézmények összevonása stb. feltehetően több hátránnyal mint előnnyel járna. (Gondoljunk például a két nagy hagyományú agrár-felsőoktatási intézmény, a keszthelyi és a mosonmagyaróvári balul sikerült „egyesítésére”). Ugyanakkor a kihelyezett tagozatok és a helyileg-szakmailag viszonylag közel eső, kislétszámú intézmények viszonylag nagy száma fölveti, hogy — oktatásgazdasági és színvonaljavító cézzal — indokolt legalább az egy városban működő képző és kutatóhelyek szorosabb együttműködésének ösztönzése.

Hangsúlyozni szeretném, hogy írásomban a magyar felsőoktatás „sok kis intézményből álló széttagolt struktúrájában” — ezért egyelőre csak e három város adottságait felhasználó és regionális szerepkörét erősítő — olyan többfunkciójú intézménygyűttesek kialakításának lehetőségeit vizsgáltam, amelyek a tudományos munka, az utánpótlásnevelés, a posztgraduális képzés tekintetében *Alma Mater*évé válhatnak a régió, illetve egy-egy szakterület többi intézményének. E három város történetileg is szellemi-gazdasági központja az Alföldnek, a Duna—Tisza közének és a Dél-Dunántúlnak: Debrecen, Szeged és Pécs, illetve egyetemeik, régóta erős kulturális és szellemi hatást gyakorolnak a környező megyékre, ahonnan hallgatóik zöme rekrutálódik, s ahol végzett hallgatóik nagy része munkahelyet kap. Debrecenben, Pécsen és Szegeden van az adott régió kutatóinak négyötöde, s összességében a vidéki kutatók 40%-a. E városok mintegy kétszáz ezres népessége, önálló arculata, jelentős távolsága a fővárostól, kellő indokot; kb. kétmillió *vonzáskörzete*, gazdasági fejlődése, tudományos-kulturális tradíciói és értelmisége pedig *kellő társadalmi igényt és*

garanciát jelent a többkarú, többfunkciójú (oktatás, kutatás, posztgraduális képzés, kutatóparkok és kísérleti, illetve kisszériás gyártó részlegek működése stb.) regionális szerepkörű nagy egyetemek létrehozására.

5. A REGIONÁLIS KUTATÓBÁZIS FEJLESZTÉSÉNEK HAZAI PROBLÉMÁI

A hazai kutatási-fejlesztési és egyetemi bázis regionális fejlesztésének szüksége a tudománypolitika megújításának részeként, az új gazdasági mechanizmus törekvéseivel (a vidéki ipartelepítések támogatása; áttérés az önállóbb vállalati gazdálkodásra, decentralizáció az irányításban; az önkormányzatok erősítése; a minőségre orientáltabb termelés és az export szorgalmazása stb.) egyidejűleg fogalmazódott meg ismét. Az MSZMP KB 1969-ben elfogadott tudománypolitikai irányelvei a következőképpen rögzítették az ezzel kapcsolatos főbb feladatokat: „Részben a vidéki egyetemi kutatások fejlesztésével, részben kutatóintézetek vagy részlegek vidékre való telepítésével meghatározott profilú vidéki tudományos centrumok kialakítására kell törekedni. Kívánatos olyan életkörülmények és közéleti szellem megteremtése, hogy a kutatók szívesen dolgozzanak ilyen vidéki központokban.” A dokumentum kibocsátását követően néhány területen történt előrehaladás — ekkor hozták létre a vidéki akadémiai bizottságokat; néhány új vidéki intézményt (főiskolák, Szegedi Biológiai Központ) alapítottak, illetve néhányat odatelepítettek — de a vidéki és az egyetemi kutatások részaránya a K+F-en belül csak igen szerény mértékben javult. Ahogy azt az MSZMP PB 1977-es dokumentuma megállapítja: „A kutatóbázison belül az egyetemi kutatások helyzete a legkedvezőtlenebb, mely több helyen már a korszerű oktatás feltételeit, a távlati szakemberképzési feladatok végrehajtását is veszélyezteti. Az egyetemek részesedése indokolatlan mértékben elmarad mind az egy kutatóra jutó kutatási ráfordítások, mind a külföldi tanulmányutak terén. Továbbra is megoldatlan az egyetemen összpontosuló szellemi kapacitás tervszerű és intézményes bekapcsolása a kiemelt kutatási feladatok megoldásába.”

E dokumentum az irányelvek végrehajtásának egyik további feladatákként jelölte meg, hogy „a kutatóbázis struktúrájának fejlesztését a kutatási programok elősbsége alapján kell megvalósítani, a további kiemeléseket (vidék, egyetemi kutatások, társadalomtudományok stb.) pedig ezzel összhangban kell biztosítani. Kiemelten kell fejleszteni a termelőerők fejlődését legközvetlenebbül szolgáló vállalati kutatóhelyeket.” Miután azonban az egyetemek részvétele — s különösen a vidéki egyetemeké — a központi kutatási programokban igen csekély mértékű, kérdéses volt, hogy a két célkitűzés teljesítése miként hozható összhangba.

Az MSZMP PB 1981. február 3-i határozata és a Minisztertanács 2015/1981 (VI. 19.) számú határozata a felsőoktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól feloldja ezt az ellentmondást. Megállapítja, hogy „vannak kedvezőtlen vonások az intézményhálózat földrajzi elhelyezkedésében is, mindennekelőtt a főváros aránytalan túlsúlya miatt... Az együttműködés általában még az egy városban működő intézmények között is igen gyenge, holott azok rendszerint azonos, vagy egymást kiegészítő profilú tanszékek és egyéb egységek sorával rendelkeznek... Mindez végső soron nehezíti az anyagi és szellemi erőforrások ésszerű kihasználását, a különböző szakképzési irányok közötti kapcsolatok kiépülését, a rugalmasabb felsőoktatási profilok kialakulását, s kedvezőtlenül hat az oktató és a kutató munka színvonalára.”

A PB-határozat nyomán született minisztertanácsi határozat az említett gondok enyhítésére fogalmaz meg intézkedéseket, deklarálva, hogy „a felsőoktatási intézményrendszert fokozatosan az ország tudományos kutatóbázisának egyik alapvető elemévé kell fejleszteni”, illetve a határozat egyik pontja rögzíti, hogy „ki kell dolgozni a felsőoktatási intézmények közötti sokoldalú együttműködés elveit, erőforrásaik és létesítményeik együttes hasznosításának módszereit, az oktatás, a kutatómunka, valamint a szociális ellátás színvonalának javítása céljából, s ennek alapján konkrét intézkedéseket kell kezdeményezni.”

A felsőoktatási intézmények kutató-fejlesztő tevékenységének kiemelt fejlesztését indokolja, hogy e bázis az ország egész területét behálózza; rugalmas kis egységekből áll, melyek a kutatási ráfordításokat aránylag a legeredményesebben hasznosítják; a kutatótevékenység az egyetemeken minőségileg magas színvonalú és többirányú; és tudományos kapacitásuk viszonylag olcsón bővíthető.

Az elmúlt években a felsőoktatás és kutatás regionális fejlesztéséről több javaslatot is készült, de az érintett tárcák ellenállása miatt ezek konkrét intézkedéshez nem vezettek. Az 1981-es PB határozatot idézve megállapítható: „A felügyelet megoszlása is gátolja az intézmények közötti együttműködést, a szellemi és anyagi erőforrások ésszerűbb hasznosítását... A főhatósági irányítás terén az intézmények életébe való gyámkodó jellegű beavatkozások maradványai ma is megvannak, ugyanakkor csak korlátozottan lehet érvényt szerezni a központi akaratnak, az általános felsőoktatás-politikai és káderpolitikai követelményeknek.”

A regionális együttműködés és kapcsolatok alapvető problémájára utal Bognár Rezső akadémikusnak, a DAB elnökének, egy korábbi előterjesztésünk kapcsán megfogalmazott véleménye:¹⁶ „Tudomásunk szerint ma a hivatalos politika, az országos vezető szervek gazdasági, politikai és közigazgatási tekintetben lemondtak a korábban kialakított hat nagy tervezési-gazdasági körzet koncepciójáról, modelljéről. Ma már csak három szintben gondolkodnak: országos, megyei és egyes települési szintekben. Jóllehet a mai magyar »gyakorlati regionalizmus« nap mint nap áttöri, átszövi és átrendezi a háromszintes gyakorlatot. Lásd: bizonyos mezőgazdasági termelési rendszereket, infrastrukturális területeket (közlekedés igazgatás, vízügyek, energetikai rendszer, távközlési és postaszolgálat, tervezőintézetek stb.), kulturális organizációkat (például regionális szerepkörű folyóiratok, irodalmi-művészeti szervezetek, színházak, felsőoktatási intézmények, akadémiai bizottságok stb.). Az országvezetésnek (jó lenne, ha már a XIII. pártkongresszuson erre sor kerülne) el kell döntenie, hogy közelebbi és hosszabb távlatban mit akar ebben a tekintetben, mert a mai zavaros helyzet egyre inkább gátolja a regionalizmus egészséges, pozitív koncepciója és gyakorlata által felszabadítható alkotó energiák kibontakozását, ami ma nyilvánvaló érdeke a szocializmusnak (nemcsak Magyarországon)... Hogy itt milyen súlyos zavarok és gondok vannak, az nyilvánvalóan utal azokra az érdekekre, érdek kapcsolatokra, amelyek a centralizált, központi akaratra épülő struktúrában alakultak ki, és makacsul ellenállnak országos és megyei szinten is mindenféle igazi regionális törekvésnek”. Érzékelve a Bognár Rezső által felvetett gondokat, úgy véljük, hogy akkor lehet érvényt szerezni a felsőoktatásról és a terület- és településfejlesztésről hozott felsőszintű döntéseknek, ha azt maguk a döntéshozó testületek komolyan veszik és biztosítják a végrehajtáshoz szükséges személyi, szervezeti és tárgyi feltételeket.

Különösen fontos észrevételeket és érvelést olvashattunk ezzel kapcsolatban, s az egész régió fejlesztéséhez tudományos és felsőoktatási háttérrel adó,

abban gyökerező *regionális egyetemről*, illetve a létrehozásához szükséges feltételekről Vekerdi László Jelenkor-beli interjújában, melyet a pécsi tudományegyetem rektorávi és két vezető oktatójával készített.¹⁷ A regionális egyetem gondolatát támasztja alá Enyedi Györgynek — a pécsi Dunántúli Tudományos Intézet jogutódja, az MTA Regionális Kutatóközpontja igazgatójának — számos megnyilatkozása is.

A felsőoktatási párt- és kormányhatározatot megelőzően, két sajtóvitában (Magyar Tudomány, 1979/1980: „Válaszút előtt a tudományegyetem”, illetve Tiszatáj 1980/81: „Társadalomtudomány vidéken”) erőteljes hangot kapott a vidéki kutatóbázis fejlesztésének szüksége és a tudományegyetemek integritásának és helyreállításának igénye, melyet a vitázárókban is kiemeltek.¹⁸ Legpregnansabban mégis *Berényi Dénes* akadémikus, az ATOMKI igazgatója egy későbbi írásában fogalmazta meg, hogy a felsőoktatás távlati fejlesztési koncepciójában megfogalmazott célkitűzések jó része „vágyalom marad, ha a megfelelő intézményrendszerhez nem tudunk vagy nem merünk hozzányúlni. Amíg a felsőoktatás irányítása nálunk több minisztériumra széttagolt, tulajdonképpen *nincs egyetlen „univerzitásunk” sem az országban, csupán specialistákat képező iskoláink vannak.* Mellesleg ez gazdasági kérdés is. *Túl drága az egy kis országnak, hogy például egy városban több egyetemnek nevezett speciális iskola működjék, külön rektori stb. apparátussal, széttagolt műszerparkkal stb.* Az egyetemi széttagoltság folytatódik a kollégiumokban, diákszállókban. Legalább itt találkozhatnának a hallgatók más szakosokkal, legalább itt gazdagodna látóköriük. De nem! Kasztszerűen elkülönülnek a mérnök-, orvos-, tanár- stb. jelöltek...¹⁹

6. MERRE TOVÁBB?

Abból indulunk ki, hogy a felsőoktatás színvonala, munkája az egész társadalom fejlődésének meghatározó eleme. Wesselényi Miklós a reformkor kimagasló egyénisége „Balítéletekről” szóló művében a nemzetek egymás iránti visszas érzésének, különböző haszonérdekeiknek, a hitel nemlétének gondja mellett, a mi bajaink fő kútforrásaként két okot jelöl: „Az egyik értelmi műveltségünk hiánya, másik pedig polgári alkotmányunk némely hibás intézetei. Az értelmi műveltség hiányát tisztem bajaink mindennekfeletti első okául, mert értelmi műveltség minden hibákat s hiányokat képes orvosolni s polgári alkotmányunk, vagyis törvényeink utóbb említendő hibáit is ez fogja javíthatni.”²⁰ Ennek pótlása pedig nagyjára, s szinte egészen tőlünk függ — folytathatnánk a nagy erdélyi honfi szavaival, ha nem tudnánk, hogy a magas műveltséghez milyen hatalmas egyéni és közösségi áldozatok igényeltetnek. A szocialista társadalom elveiben és szándékaiban — amint azt az előző részben idézett határozatok is jelzik — mindvégig megmaradt a társadalom műveltségi szintjének emelése, a művelődés demokratizálása iránti igény. *Ha azonban az igény — a megfelelő feltételek mellőzésével — követelménnyé változik, olyan beláthatatlan deformációkat, torzulásokat okozhat, amelyek diagnosztizálása és orvoslása rendkívüli terápiát, drága gyógyszereket kíván, s eredménye annál kétségesebb, minél később kezdünk hozzá.*

Az elmúlt évtizedekben a felsőoktatás extenzív fejlesztése során az intézmények száma, hallgatóik és oktatóik létszáma mintegy háromszorosára nőtt, bővültek funkcióik is; nialatt nem változott — azaz gyakorlatilag csökkent — a felsőoktatás részesedési aránya az állami költségvetésből. (Az ötvenes évek-

ben 0,7—0,9⁰/₀ körül mozgott, 1965-ben 1,28⁰/₀-ra emelkedett, az utóbbi években 0,8⁰/₀ körül van.) Ennek következtében a hazai felsőoktatás fejlődése elmaradt a népgazdaság más ágazatainak fejlődésétől, s mindjobban elmarad az európai egyetemek színvonalától. Néhány területen még önmaga korábbi állapotához képest is visszaesés tapasztalható. Különösen kedvezőtlen a beruházások trendje, alacsonyszínvonalú a felsőoktatás közüzemi szolgáltatása, infrastrukturális ellátottsága. elavulók épületei, gép-műszer parkjai. Ezen belül is kirívóan rossz a tudományegyetemek — különösen a 351. éves Eötvös Loránd Tudományegyetem — állapota; noha minden tekintetben a legjobb minőségi ismérvekkel rendelkeznek az oktatói kart, illetve a hallgatószámot tekintve. Mutatja helyzetüket, hogy az egyetemek hallgatóinak közel felét, oktatóinak egyharmadát, a tudományos-szellemi kapacitásuk felét reprezentáló öt tudományegyetemnek a hazai felsőoktatás, amúgy sem kielégítő beruházási és fejlesztési költségeiből, mindössze 7⁰/₀ jutott a hetvenes években. (47,5⁰/₀-át a műszaki felsőoktatás, 17⁰/₀-át az agrár, 16⁰/₀-át az orvostudományi egyetemek kapták.)

Az oktató-kutatói mobilitás gyengesége és a tudományos utánpótlás alkalmazásának esetlegessége, nevelésének hiányosságai miatt egyre csökken a fiatalabb oktatók aránya, nő az oktatói kar előregedése. Számos intézményben, illetve tudományterületen — esetleg kontraszelektív mechanizmusok következtében — az oktató-kutatómunka minősége is visszaesett.

A súlyos helyzet kialakulásának és a kudarcoknak okait főleg abban látjuk, hogy a felsőoktatás generális problémáit, több évtizedes deformációit, viszonylag rövid idő alatt, jórészt adminisztratív eszközökkel és módszerekkel kívánták megoldani a felsőbb szervek. A különböző szinteken hozott határozatok, intézkedések összehangolása nem történt meg, a feladatok meghatározása gyakran nem volt reális, a feladatosztók nem számoltak az egyetemi környezettel, feltételekkel, adottságokkal. Így a progresszív, jó határozatok végrehajtásának sem alakulhattak ki a személyi, tárgyi és szervezeti feltételei, hiszen azokat a korlátozott gazdasági feltételek, illetve a pénzügyi és a különböző főhatósági intézkedések ellentétes hatása, vagy az egyetemi adminisztráció gyengesége miatt távlatosan és folyamatosan biztosítani aligha lehetett.

Meglehetősen sötét maradna a kép, ha nem szólnánk a korlátozott feltételek közepette is meg-megújuló korszerűsödési törekvésekről. A tudományos kutatás terén például a Művelődési Minisztérium vezette be elsőként, 1978-ban a kutatási és gép-műszer pályázati rendszert, amelyet azóta máshol is sikerrel alkalmaznak. Ugyancsak a viszonylag korlátozott források ösztönözték a több intézmény színvonalasabb számítógépes szolgáltatását segítő, regionális számítóközpont-hálózat kialakítását és fejlesztését. Az egyes intézménytípusok tananyagának, oktatási módszereinek korszerűsítésére is munkamegosztás van kialakulóban az érdekelt intézmények között (például a pedagógusképzésben), más esetekben egy-egy intézmény tudja megteremteni adott területeken a korszerűbb, színvonalasabb munka feltételeit (például a BME a kutatásszervezésben, a pénzügyi adminisztrációban). *Eredményesen folyik az Eötvös József Kollégium újjászervezése és külföldi vendégprofesszorokkal megerősített tanári karának kialakítása. A tudományos diákköri mozgalom szervezetét és munkáját is korszerűsíteni szeretnék az érdekelt tanárok és diákok.*

A magyar felsőoktatás személyi kondícióiról bővebben kellene szólnunk. Hiszen *Vekerdi László tanárom és kitűnő mesterem mellett megtanulhattam, s éveken át közösen folytatott felfedező munkánk során tapasztalhattam Eötvös Loránd igazságát: „az egyetem tudományos tanításának színvonalát egyedül tanárainak egyénisége állapítja meg. Az egyetemi kérdés ezért mindenekelőtt*

személyi kérdés, amely mellett a szervezetére, szabályaira vonatkozó kérdések csak másodrendű érdekűek. A külföldön a kérdésnek ez a személyes oldala tényleg előtérben áll, az egyes egyetemek jó vagy rossz híre, hallgatói számának gyarapodása vagy fogyása egyes tanárok személyéhez van kötve. Nálunk még nem szokás a tanár személyes értékének oly nagy fontosságot tulajdonítani, aminőt megérdemel... Ha komolyan azt akarjuk, hogy a magyar egyetem is a tudomány iskolája legyen, többet kell tennünk a magyar tudósokért.”²¹ Bár lenne sok párja az értékek egészséges kiválogatódását és nevelkedését írsaival, interjúival, tanácsaival is segítő, tudományművelő tanáromnak az egyetemek katedráin és a magas hivatalokban, hogy termékenyítő jelenlétük, szakértelmük és emberségük áthassa a magyar egyetemet. Amíg azonban az egyetemi oktatók java szerény fizetéséből az értelmiségi lét határán tengődik, s a Vekerci Lászlók, Bíró Zoltánok, Für Lajosok és természettudós társaik a Balaton-felvilék szőlőit művelik, ahelyett hogy az ifjabb nemzedékek nevelésére kapnának meghívást, vagy azok a kiváló filozófusok, matematikusok és környezetvédők, akik jobb híján kényszeres külföldi utakkal és parttalan vitákkal tartósítják átmeneti helyzetüket a magyar szellemi élet vadcsapásain vagy gyalogösvényein, ahelyett, hogy az új generáció kihívásaira kellene reflektálniuk, addig kétségek közepette szólok a három város egyetemi fejlesztésének lehetőségeiről is. Pedig úgy vélem, hogy e három város a legjobb adottságokkal és hagyományokkal rendelkezik ahhoz, hogy bennük, illetve intézményeikben a magyar felsőoktatás megújulása és kapcsolódása az európai fejlődési folyamatokhoz megújuljon. Az elmúlt néhány esztendő során a Tudományszervezési és Informatikai Intézet munkatársaként, kollégáimmal együtt sokat foglalkoztunk és dolgoztunk, az érdekelt egyetemek vezető oktatóival közösen, a három város felsőoktatási és kutatóintézményeinek együttműködési és fejlesztési koncepciójának kialakításán. Ennek során körvonalazódott az az elképzelés, amelyet a Magyar Tudomány 1985. novemberi számában közöltem.²² Ahhoz azonban, hogy a fejlesztési alternatívákat megvalósítható programmá érleljük a nemzetközi tapasztalatok és fejlődési trendek figyelembe vételével, fel kell tárnunk azokat a személyzeti, szervezeti, működési és gazdálkodási mechanizmusokat, feltételeket, amelyek az intézmények önállóbb és innovatívabb működését, hatékonyabb munkáját és együttműködését szolgálják, s elősegítik eredményesebb részvételüket a hazai és a nemzetközi felsőoktatási és tudományos munkamegosztásban. Szükség van ezenkívül az érintett intézmények oktató-kutatóinak és adminisztrációjának cselekvő közreműködésére és a felügyelő tárcák támogatására. Az intézményközi együttműködés konkrét programjai az alábbiakban körvonalazhatók:

Debrecen: a) Regionális nagyműszer- és kutatópark létrehozása valamennyi felsőoktatási intézmény és kutatóhely közreműködésével. Ennek részeként működik már az ATOMKI-ban a ciklotron, létesül a KLTE-n a regionális számítóközpont, a kémiai (halogén) cseppfolyósító, és a fizikai centrum (ATMOKI—KLTE).

b) Új képzési és kutatási profilok kialakítása több intézmény együttműködésével:

- gyógyszerészképzés (DOTE—KLTE—DATE—BIOGAL);
- orvos-pszichológus képzés (DOTE—KLTE);
- agrárközgazdász-üzemgazdász képzés (DATE—KLTE).

Pécs: a) Regionális informatikai központ (nagykönyvtár, nyomda, számítóközpont...) létrehozása a város felsőoktatási intézményeinek és kutatóhelyeinek együttműködésében.

— a természettudományi képzés egyetemi szintre emelése a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán a POTE oktatóinak és laboratóriumainak segítségével;

— történeti-társadalomtudományi; nemzetiségi-kisebbségi; szociálpolitikai oktatási-kutatási profil (a JPTE három kara, a POTE, a megyei közgyűjtémények és a DTI);

— táj- és környezetvédelmi, területfejlesztési komplex kutatási és képzési program (JPTE—POTE—DTI).

Szeged: a) Regionális nagyműszer- és (biológiai) kutatópark létesítése. (SZBK—JATE—SZOTE—GKI—Élip. Főisk—JGYTF). Ennek része lehet a már regionális számítóközpontként működő Kalmár László Kibernetikai Laboratórium és a Biotechnika Rt.

b) A Dél-Alföld és a Duna—Tisza köze földtani, táj- és környezetvédelmi, gazdaságföldrajzi, régészeti és néprajzi komplex kutatása és oktatása (JATE—SZOTE—JGYTF—MTA Regionális Kutató Központ—Móra F. Múzeum—GKI);

— Kelet-Közép-Európa népeinek szellemi-kulturális együttműködésének előzményei és alternatívái (JATE—JGYTF—Tiszatáj—megyei múzeum, levéltár, könyvtár).

A fentiekben körvonalazott fejlesztési elképzelések mellett érdekazonosság nyilvánult meg helyi könyvkiadó, illetve a kialakuló tudományos profilt reprezentáló, tágabb érdekkörű, helyi tudományos folyóiratok létrehozása ügyében. A tudományegyetemek újjászerveződése és megújulása mind követelőbb társadalmi igényné válik, de megítélésünk szerint érdeke ez a magasabb műveltségre törekvő egyetemi oktatónak és hallgatónak, az otthont adó városnak és tágabb vidékének, a régióknak, ahonnan a diákok zöme rekrutálódik s ahová nagyrészt értelmiségi szakemberként kerül vissza. *Érdeke az a magyar politikának, a szellemi és tudományos életnek is, hogy a felsőoktatásban ne pusztán határozatok szülessenek, hanem végre meginduljon egy reménykeltőbb fejlődési folyamat.*

Ehhez azonban a szándékon túl fegyver is kell — vagyis, hogy a nemzeti jövedelem legalább 1%-át bocsássák a felsőoktatás rendelkezésére, s abból nagyobb hányad kerüljön a tudományegyetemekre — *és jó vitézi rezolúció szükségeltetik, hogy legyőzzük eddigi gyengeségeinket, s méltóbb körülmények közepette építsük a magyar jövőndőt.*

Város, intézmény	Hallgatólétszám		Az oktatók adatai						A kutatóhelyek		
	összes	nappali	összesen	tanár	docens	adjunktus	tanár-segéd	egyéb tanár	ráfordítási (K+F) eFt	ebből K+F célú beruházás eFt	K+F redukált összlétsz.
DEBRECEN											
Kossuth L. Tud. Egy. (KLTE)	2 358	1 750	427	40	99	186	65	37	75,506	11,128	348
Orvostud. Egyetem (DOTE)	1 267	1 267	546	47	52	122	305	20	77,789	3,696	381
Agrártud. Egyetem (DATE)	620	487	120	24	20	45	14	16	61,844	3,664	294
(Nincs adat)											
Református Teológia Tanítóképző Főiskola	1 209	812	103	7	23	43	30	—	—	—	—
Ybl. M. Ép. ip. Műsz. F. részlege	843	347	70	7	17	35	11	5	10,000*	—	18
Liszt F. Zenem. F. tagozata	176	159	63	—	—	—	—	—	—	—	—
Egyéb kihelyezett tagozatok	244	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	6 717	4 822	1 329						225,139	18,488	1041
PÉCS											
Janus P. Tud. Egy. (JPTE)	3 755	2 369	393	29	97	159	79	29	24,044	1,558	100
Orvostud. Egyetem (POTE)	1 188	1 188	478	35	31	112	285	15	56,799	6,620	389
Pollack M. Műsz. F. (PMMF)	1 461	947	182	15	27	74	46	20	28,575	349	67
Liszt F. Zenem. F. tagozata	87	75	15	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	6 491	4 579	1 068						109,418	8,527	556
SZEGED											
József A. Tud. Egy. (JATE)	3 225	2 164	512	50	126	199	86	51	120,282	7,840	458
Orvostud. Egyetem (SZOTE)	1 656	1 656	567	48	55	129	306	29	75,572	8,132	414
Orvostov.kz. Int. tagozata	536	277	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Juhász Gy. Tanárk. F. (JGYTF)	2 545	1 452	210	17	51	81	47	14	8,746	—	58
Élelmiszerip. Főiskola	436	339	62	8	12	24	9	9	11,811	112	15
Liszt F. Zenem. F. tagozata	87	75	20	—	—	—	—	—	—	—	—
Marx K. Közg. E. kih. tagozata	119	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	8 604	5 963	1 371						216,411	16,084	945

Országos adatok	99 986	63 217	13 623	1420	2539	5338	3245	1081	21 233,400	2 658,300	48,740
						Ebből egyetemek, főiskolák:			2 566,438	149,752	22,174

Adatok a „Statistikai tájékoztató Felsőoktatás 1984/85” Bp. III. 1985. 181 p.

a „Tudományos kutatás és fejlesztés 1983” Bp. KSH 1985. 202 p.

* Becsült adat

IRODALOM:

1. A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán. Bp. 1927. 628 p.
 2. A Collegium Hungaricum Szövetség Zsebkönyve. Szerk. Martonyi János. Bp. 1936.
 3. Gr. Klebelsberg Kuno: Küzdelmek könyve. Bp. Athenaeum, 1929.
 4. A Debreceni Tisza István Tudományegyetem évkönyve, 1920/21. — Ld. dr. Pokoly Jozsef rektor 1921. október 8-i tanévnyitó beszédét.
 5. Fejezetek a pécsi egyetem történetéből. Szerk. Csizmadia Andor. Pécs, 1980. 367 p.
 6. Szegedi Egyetemi Almanach. Szerk. Lisztes László és Zallár Andor. Szeged, 1971. 441. p.
 7. A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825—1975. Szerk. Pach Zsigmond Pal és Vörös Antal. Bp. Akadémiai Kiadó, 1975. 547 p.
 8. Varga Zoltán: A debreceni tudományegyetem története I. 1914—1944. Debrecen én. 385 p. — A régi székhelyére visszatert kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem... tanárainak kolozsvári tanári működésük előtt kifejtett tudományos munkássága. Szerk. Monoky István. Kolozsvár, 1944. 395. p. — Csaplár Ferenc: A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Bp. Akadémiai, 1967. 186. p. — Fejezetek a pécsi egyetem történetéből... — B. Nagy Ernő: Magyar kultúra — vidéki kultúra. Valóság, 1966/6.
 9. Gr. Teleki Pal: Beszédok. Bp. Stádium, 1939.
 10. Karácsony Sándor: A magyar észjárás. Exodus Bp., 1939. 286—287. p.
 11. Mai magyar művelődéspolitikai. Bp. VKM. 1946. 143 p.
 12. Bakos István: A felsőoktatási kutatóbázis, a tudományművelés és a tudományirányítás történeti alakváltozatai. Bp. 1984. Kézirat. 43 p.
 13. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945—1970 39 p. Főszerkesztő: Sinkovits István. Bp. én. 760 p.
 14. Ladányi Andor: A felsőoktatási politika négy évtizede I—V. Felsőoktatási Szemle, 1985/1—5. sz. Az MTA kutatóintézetek... Bp. 1975. 101 p.
 15. The World of Learning 1983/84 London, European Publications Limited. 1984. 1790 p.
 16. A regionális együttműködés fejlesztésének lehetőségei és feltételei... Előterjesztés-tervezet, készítette: Bakos István Tudománysszervezési és Informatikai Intézet, Bp. 1984. augusztus (kézirat) 12 p. + mellékletek. Erről írt Bognár Rezső akadémikus, a DAB elnöke véleményt 1984 szeptemberében.
 17. Vekkerdi László: Egyetem és kísérlet Pécsen. Jelenkor, 1984/9—10.
 18. Ádám György: Válaszút előtt a tudományegyetem. Magyar Tudomány, 1977/7., majd 19 hozzászólás után a vitázó az 1980/11. st. — Bakos István: Társadalomtudományi kutatások vidéken, Tiszatáj 1980/3., majd 7 hozzászólás után a vitázó 1981/3. sz.
 19. Berényi Dénes: A közoktatás és a felsőoktatás távlati koncepciójáról, Magyar Tudomány 1984/1.
 20. Wesselényi Miklós. Balítéletekről. Kriterion, Bukarest, 1974. 210. p.
 21. Eötvös Loránd: Tudományos és művelődéspolitikai írásaiból. Kriterion, Bukarest, 1980. 203. p.
 22. Tudományegyetem három régióban. Magyar Tudomány, 1985/11. 828—836. p.
- A fentiekon kívül felhasználtam még a Tudománysszervezési és Informatikai Intézetnek a három város felsőoktatási intézményeitől kapott iratait, valamint az Új Magyar Központi Levéltár XIX—1—1—h jelzetszámú (VKM. V. úo.) rendelkezésemre bocsátott iratanyagának információit.